

Toekomstopgave van de BD landbouw

Kees Zoeteman¹

*Ter gelegenheid van de viering 75 jaar BD landbouw,
8 november 2012, Rode Hoed, Amsterdam*

Ik ben geen boer, dus u moet kritisch zijn of u van mij wel iets wilt aannemen. Ik ben als stadsjongen geboren, leefde in mijn schooltijd in Schiedam-Kethel op de rand van een woonwijk en het boerenland voor ons huis. Vanuit die positie keek ik naar de boeren en hun koeien in de wei. En zo kijk ik min of meer ook vanavond naar uw werk, naar uw vak.

Ik houd van hoe de aarde ruikt, hoe de weilanden nat zijn van de dauw, hoe het graan wuift onder de zon, hoe de appels voelen als de herfstwind ze van de bomen schudt. Ik wil als verwonderde buitenstaander met u naar uw werk kijken.

Wat is landbouw? Wat is biologisch-dynamische landbouw? Heeft de BD-landbouw nog een missie in deze tijd? En zo ja, wat is die missie dan precies?

Ik kijk niet alleen als verwonderde buitenstaander. In mijn werk als milieu ambtenaar bij het toenmalige ministerie van VROM heb ik vaak met de landbouw van doen gehad. Daar was de landbouw voor mij de grootste beheerder van ons landoppervlak en tegelijk een grote vervuiler van onze lucht, ons water, onze bodem. Ik onderhandelde over het beëindigen van het gebruik van zeer schadelijke bestrijdingsmiddelen, over het terugdringen van het uitrijden van mest en van de uitstoot van ammoniak, over minder stank en schoner grondwater.

Maar ook schreef ik over de aarde in *Gaiasofie*² en *Gaia Logica*³. Beide boeken vertegenwoordigen een verslag van mijn zoektocht naar de zin van ons bestaan, de diepte van onze herkomst en onze toekomst en de verheven krachten die onze wereld, ons lichaam en ons voedsel hebben geschapen en nog steeds scheppen. Want als u denkt dat ik geloof dat Darwin gelijk heeft, dat de mens van de aap afstamt, dan moet ik u teleurstellen. De mens stamt niet af van de aap, net zo min als de boer de slaaf is van Monsanto. Onze herkomst en onze roeping is een hogere.

Ik hoop dat ik hiermee de toon voor vanavond heb gezet. In mijn ogen zijn de BD boeren en boerinnen de voorhoede van de toekomstige landbouw, zoals de BD landbouw ook de afgelopen 75 jaar de conventionele landbouw steeds heeft geprikkeld tot vernieuwing en transformatie. Voorbeelden zijn de vitaliserende eigenschappen van de BD producten, het combineren van landbouw en zorg, het ideaal van de gesloten stofkringlopen, de abonnementsystemen, de aandacht voor diereigen gedrag, de biologische landbouw die uit de BD landbouw is voortgekomen en het leven naar de menselijke maat. De natuur dreigt te verdwijnen achter de schappen van de supermarktketen. De BD landbouw brengt de natuur weer terug bij de moderne stadsmens. Niet uit nostalgisch verlangen maar als een werkbaar alternatief voor de schaalvergroting van de globaliserende land- en tuinbouw; een globalisering die mens, dier en gewas in de perversie trekt door machtsconcentratie, monopolisering en uitbuiting van het leven en van de in de omgeving gewortelde boer.

---

¹ bcjzoeteman@gmail.com

² Zoeteman, K., 1989, *Gaiasofie*, Deventer: Ankh-Hermes.

³ Zoeteman, K., 2009, *Gaia logica*, Zeist: Christofoor.

De 75 jaar BD landbouw heeft de conventionele landbouw niet een ander gezicht gegeven, maar de wal zal het schip keren. De wal dat is de begrensde draagkracht van moeder Aarde en dat zijn de consumenten die graag gezond willen zijn. Er komt een schaarste aan water en fosfaat en voedsel en natuurlijke biodiversiteit, die eerst in de armste landen zal toeslaan en de prijzen zal opdrijven. Dan komt de tijd dat de BD landbouw niet voor dovemansoren spreekt, zoals nu, omdat de landbouwelite hoop houdt dat met schaalvergroting, technologie en prijsverlaging de miljarden mensen die erbij komen kunnen worden gevoed. ‘Wij hebben een antwoord op de noden van de toekomst,’ is hun credo.⁴ ‘Wij kunnen de miljarden voeden.’ Wil de BD landbouw serieus genomen worden dan zal de BD landbouw ook met een eigen antwoord moeten komen op de noodzaak de wereldbevolking van de toekomst te kunnen voeden. Het belangrijkste is dat de kiem van de BD landbouw er dan nog is, dat deze bewaard is gebleven net zoals de afgelopen 75 jaar, en dat zij de toekomst in wordt gedragen om de weg te wijzen naar een duurzame landbouw die toekomstbestendig is. Haar werk richt zich op lokalisering in plaats van globalisering maar haar visie zal uit de klei moeten komen en mondiaal moeten zijn.

De inspiratiebron van deze vorm van landbouw

Het ontstaan van de BD landbouw gaat in ons land terug tot 1926 met de oprichting van het eerste BD bedrijf Loverendale op 8 september 1926.⁵ Dit bedrijf had zijn ontstaan te danken aan een initiatief van de antroposofe Maria Tak van Poortvliet die verschillende boerderijen in Zeeland bezat. Ze betrof bij haar initiatief de jonge arts en antroposoof Willem Zeylmans van Emmichoven en de op haar verzoek uit Zwitserland overgekomen Ehrenfried Pfeiffer. Pfeiffer was een naaste leerling van Rudolf Steiner. Van Pfeiffer had ze over Rudolf Steiners ideeën over een nieuwe vorm van landbouw gehoord waarover Steiner in 1924 had verteld. Opmerkelijk is dat slechts twee jaar na de lezingen van Steiner dit bedrijf in Nederland al een feit was! En al in 1928 ontstond er internationaal een Demeter keurmerk!

Het jaar 1924 was het laatste jaar in Steiners leven waarin hij zijn vermoeide lijf nog verder uitputte met het geven van lezingen door heel Europa, soms meerdere op een dag, tot het niet langer ging. Al was Steiner geen boer, toch kunnen we zijn zogenaamde ‘Landbouw cursus’ zien als een van de vele parels die hij ons heeft nagelaten. Hij gaf deze tiendaagse cursus na lang aandringen van graaf Carl von Keyserlingk rond Pinksteren 1924 op diens landgoed Koberwitz (nabij Breslau gelegen in oostelijk Duitsland). In de cursus belicht Steiner⁶ verschillende thema’s, die eerder aan actualiteit gewonnen dan verloren hebben, op een geheel nieuwe manier:

- hoe het voedsel meer is dan de chemisch vast te stellen samenstelling en ook al aan het begin van de 20ste eeuw tekenen van degeneratie begon te vertonen;
- hoe gedegeneerd voedsel bijdraagt aan degeneratie van de mens;

⁴ Aalt Dijkhuizen, 2012, Of Intensieve landbouw of honger, zie <http://www.trouw.nl/tr/nl/4504/Economie/article/detail/3310252/2012/09/03/Of-intensieve-landbouw-of-honger.dhtml> en

Louise Fresco, 2012, Alles biologisch kost zes keer zo veel land, zie <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/2672/Wetenschap-Gezondheid/article/detail/3327885/2012/10/07/Alles-biologisch-kost-zes-keer-zo-veel-land.dhtml>.

⁵ <http://www.loverendale.nl/organisatie/geschiedenis/>

⁶ zie R. Steiner, 1992, Vruchtbare landbouw op biologisch-dynamische grondslag, Zeist: Uitgeverij Vrij Geestesleven, 0a p 232-233

- hoe plantengroei niet alleen afhangt van het klimaat en de bodem maar samenhangt met kosmische krachten zoals de stand van de Maan en van de binnen- en buiten planeten en hun weerspiegeling door bodembestanddelen als kiezel en kalk.
- en tenslotte ook hoe de rol van de boer als drager van de individualiteit van het landgoed en het boerenbedrijf, een incarnatiepunt kan bieden voor de werkzaamheid van geestelijke krachten.

Deze bron van inspiratie omvatte niet alleen de schildering van een omvattender context voor de landbouw dan die welke bij de conventionele landbouw en onze universiteiten dominant is. Steiner schilderde een geestelijke grootschaligheid in plaats van een aardse grootschaligheid. Ook gaf Steiner in deze cursus tal van concrete praktische aanwijzingen voor een dergelijke holistische landbouw: hoe het land te bewerken, hoe met mest om te gaan, hoe preparaten te maken die vanuit energetisch oogpunt de voor de mens wenselijke processen ondersteunen.

Toch zijn er tal van problemen van de huidige boer waarvoor Steiner bijna een eeuw geleden nog geen richtlijnen kon geven. In zijn tijd begon kunstmest pas aan zijn opmars, waren er nog geen chemische bestrijdingsmiddelen (eufemistisch gewas beschermingsmiddelen genoemd), was er nog geen genetische manipulatie van gewassen die worden gebruikt voor veevoer of menselijke consumptie. Evenmin was er sprake van monopolisering van de multinationals voor zaad- en bestrijdingsmiddelen, noch van globalisering van de handel zoals we die nu kennen. Ik kom hier later op terug.

Wat is er eigenlijk gaande?

Wat is eigenlijk de plaats van de landbouw in onze samenleving? Natuurlijk is de taak van de landbouw de productie van ons eten en misschien ook wel het beheren van de natuur op het grondgebied van wat ik maar het landgoed noem. Maar landbouw is meer dan dat. Ik heb in *Gaiasofie* en later in mijn boek *Gaia Logica* geprobeerd om een beeld te schetsen van de aarde als levend organisme en de rol van de mens daarbij. Dit beeld heb ik voornamelijk samengesteld op basis van wat Steiner hierover - verspreid over zijn levenswerk - heeft gezegd. Uit dit beeld komt de centrale rol van de mens als mede schepper naar voren en de drager van dit beeld van de mens is bij uitstek de boer, de mens die samenwerkt met het leven zoals dit zich uit in planten en dieren die ons tot voedsel dienen.

Ik zal de uitkomsten van deze verkenning hier kort weergeven met het doel dat u hopelijk de bijzondere opgave van de boer zult herkennen.

De boer kijkt, vermoed ik, vaak naar beneden om zijn grond te inspecteren en af en toe kijkt hij naar de lucht om het weer in te schatten. Om het organisme van de aarde te leren kennen moeten we echter dieper omhoog kijken om haar regelmechanismen te onderscheiden.

Elementen	Sfeer	Maximale hoogte (km)
7 Leven/radioactiviteit	Magnetopauze	50.000 +
6. Klank/magnetisme	Exosfeer/ Van Allen stralings gordels	10- 40.000
5. Licht/elektriciteit	Hogere thermosfeer/poollicht	700

4. Warmte	Lagere thermosfeer	200
3. Gas	Stratosfeer/ozonlaag/mesosfeer	80
<i>(Felix Baumgartner sprong 14 oktober 2012 van 39 km hoogte en... was in 10 minuten beneden)</i>		
2. Water	Water-/troposfeer	12
<i>(Parachutisten springen meestal van 4 km hoogte, straalvliegtuigen vliegen op 10 km hoogte)</i>		
1. Vast	Vaste sfeer	8,8

De vaste sfeer waar de boer zijn werkt verricht is opgenomen in zes ijlere sferen die ondanks hun ijheid alles op de grond bepalen. Hoe hoger de sfeer hoe meer deze wat eronder ligt aanstuurt. De watersfeer bepaalt de regenval en de grondwater/rivierwater stromingen en daarmee of het land droog is of onderloopt. De watersfeer verbindt de akkers en landerijen.

De luchtsfeer, die we op het weerjournaal door de satelliet waarnemingen op tv goed kunnen zien, beweegt tussen hoge en lage drukgebieden, brengt de regen van de oceanen naar de continenten. En deze stromingen zijn het gevolg van de warmtehuishouding van de aarde die wordt aangestuurd door de instralingen van de zon en de weerkaatsing daarvan door het aardoppervlak. Op 200 km hoogte zijn de luchtstromingen tot stilstand gekomen. Hier is de UV straling van de zon, die door de ozonlaag op ca 30 km hoogte wordt geabsorbeerd, veel heviger dan op het aardoppervlak. Hier beginnen in de zeer ijle lucht de gasmoleculen te ioniseren en loopt de temperatuur op tot zo'n 1200 graden Celcius. Daarom heet dit de thermosfeer.

Nog hoger kunnen hevige bombardementen van de resterende lucht moleculen door elektronen van de zon poollicht teweeg brengen. Doordat de nog resterende materie verder in de hoogte gaand door de intensieve stralingen van de zon uiteenvalt, resteren tenslotte alleen de simpelste bouwstenen van het atoom: waterstofionen en elektronen die elk in een gordel om de aarde ophopen. Daardoor doen op 10.000 km en 40.000 km hoogte, daar waar men vroeger verwachtte dat er niets zou zijn, zich twee intensieve radioactieve stralingsgordels voor de zgn 'Van Allen stralingsgordels'. Elke ruimtevaarder moet hier door alvorens de buitenste of exosfeer van de aarde echt te verlaten.

Tenslotte rest het magneetveld van de aarde dat aan de kant van de zon sterk wordt ingedrukt en aan de van de zon afgewende zijnde sterk in de ruimte uitwaaiert tot waar de Maan haar rondjes draait. Dit magneetveld van de aarde kunnen we als de huid van onze planeet zien die ons beschermt tegen de ergste stralingsbombardementen uit de ruimte. Zou dit magneetveld wegvallen, wat gemiddeld elke 200.000 jaar lijkt te gebeuren wanneer de magneetpolen omwisselen, dan zal vermoedelijk de radioactieve zonnestraling diep in de aarde atmosfeer doordringen en is leven op het aardoppervlak nauwelijks mogelijk. Of dit tot catastrofes zal leiden is op dit moment niet duidelijk.

Ik laat wat onder de aardkorst gebeurt hier buiten beschouwing.

Dit alles speelt zich dus af boven uw hoofd als u de akker ploegt, inzaait en oogst. De boer en boerin bewerken de vaste minerale aarde en worden bij hun werk omringd door deze zes schillen van moeder Aarde's lichaam. In de mens komen al deze krachten als het ware samen en het is onze opgave niet alleen hiermee maar ook nog met de krachten vanuit de interplanetaire ruimte rekening te leren houden.

Behalve dit samenspel van in elkaar grijpende regelsystemen van de Aarde heb ik in Gaia Logica ook een aanzet gegeven om te laten zien dat elke elementensfeer voor de mens aparte en steeds moeilijker morele uitdagingen heeft. Ik beperk me tot de eerste vijf lagen omdat we daar onze handen al meer dan vol aan hebben en voor de boer de eerste sfeer het belangrijkste is.

Elementensfeer	Morele opgave
5. Licht/elektriciteit	Nieuwe overvloed scheppen vanuit inspiratie
4. Warmte	Vanuit mondiale solidariteit nood lenigen
3. Gas	Vrijwillige continentale afspraken maken
2. Water	Nabuurschap volgens regels in stroomgebied beoefenen
1. Vast	Het vaste met geestkracht doordringen

Onze opdracht is om de vaste minerale wereld met onze geestkracht te doordringen, aldus Rudolf Steiner.⁷ Zoals de kunstenaar zijn kunstwerk bezielt met zijn creatieve talent zo bezielen de boer en boerin hun land en dieren en producten met hun innerlijke kracht, met hun talent om de ongeziene groeikrachten te verbinden met de stoffelijke groeiprocessen op hun bedrijf. Zij luisteren naar wat de gewassen of dieren nodig hebben om zich te ontplooien en richten hun bedrijf en bedrijfsvoering in overeenstemming daarmee in. Zij staan daar op hun akker, met die zes ijlere sferen boven zich en de onzichtbare krachten die vanuit de kosmos de aarde toestromen. Het is naar mijn mening hun roeping om als bewuste verbinders van de ijle- en zwaartekrachten scheppend bezig te zijn en zo onze hoogste roeping om het vaste te doordringen met geestkracht vorm te geven. De geestkracht is ons hoogste erfrecht en alles wat die geestkracht bevordert moeten we omarmen.

De missie van de BD landbouw

Daarmee zijn we dicht bij de missie van de huidige BD landbouw gekomen. Want de BD landbouw ontwikkelt principes die bewust de ijlere ons omringende krachten binden aan de levensprocessen op het land. Elke boer reguleert de elementen aarde, water, lucht en vuur, maar de BD boer heeft ook weet van de hogere elementensferen van de lichtether, klankether en levensether. Hij kent het organisme dat hij tot groeien aanzet als meer dan een zaadje dat nou eenmaal moet groeien als hij het in de grond stopt. Hij kent de invloed van de Maan en de planeten en van de etherkwaliteiten van de aarde op de kwaliteit van het gewas en het daaruit bereide voedsel. De zaaikalenders zijn daarbij een belangrijke hulpbron, maar in ons land nog niet zo algemeen in gebruik als bijvoorbeeld in Frankrijk waar je ze bij elke ‘Tabac’ kunt kopen in het voorjaar.

Landbouw is een vak, nee een kunst, nee een roeping! De boer is in zekere zin een holistische ceremoniemeester.

⁷ R. Steiner, geciteerd in: B. Lievegoed, 1993, Over de redding van de ziel, Zeist: Vrij Geestesleven, 62-73 .

De BD boer heeft de roeping een moderne magiër te zijn, onder wiens hoede de gewassen sterker groeien, beter vruchtzetten en langer houdbaar zijn zonder chemische producten te gebruiken. Dat dit kan, gaat de BD boer demonstreren. De BD landbouw maakt voeding die in staat is de gezondheid van het lichaam van mens en dier te versterken en het bewustzijn te verhelleren. De BD landbouw gaat een antwoord vinden op de noodzaak de wereldbevolking te voeden, een ander antwoord dan de schaalvergroting die samengaat met de klassieke technologische ontwikkeling en de daarmee gepaard gaande monopolisering en machtsconcentratie bij multinationals. De BD landbouw is de spil in een duurzame samenleving, de oefentuin voor duurzame houdingen en bedrijfsvormen. Zij is een aanjager van de transformatie van de conventionele landbouw tot een landbouw die werkt met de aarde in plaats van ten koste van de aarde. Ik verwacht dat zo ook het wereldvoedsel vraagstuk kan worden opgelost omdat de aarde langs deze weg meer opbrengt en er minder verspilling is. Maar het is aan de BD boeren om te bewijzen dat dit waar is.

Uitdagingen voor de komende jaren

We staan aan de vooravond van een omwenteling in ons economische systeem. Niet dat het huidige economische systeem zonder slag of stoot zal verdwijnen. Misschien zal het nog lange tijd blijven bestaan. Maar de contouren van een nieuw economisch systeem kondigen zich aan. Dat nieuwe systeem gaat zich een plaats verwerven, eerst naast het bestaande systeem. Dat nieuwe systeem vormt ook de bedding voor de BD landbouw.

In ons land is een pleitbezorger van zo'n nieuw systeem bijvoorbeeld Herman Wijffels, de trekker van het Sustainable Finance Lab⁸ dat nadenkt over de kenmerken van het nieuwe economische systeem door lessen te trekken uit de oorzaken van de huidige financiële crisis. In het buitenland is een van de inspirerende auteurs Charles Eisenstein⁹ die in zijn boek *Sacred Economics* een nieuwe economie schetst die de transformatie maakt van een op bezit gebaseerd economisch systeem naar een op schenken gebaseerd economisch systeem. In een schenkeconomie zijn veel vanzelfsprekendheden van ons huidige economische systeem ontkracht. Macht wordt niet in een klein aantal handen zoals die van de multinationals geconcentreerd op basis van wat de aarde ons allen heeft geschonken, geld wordt ontdaan van zijn onvergankelijkheid, banken wordt hun monopolie ontnomen om geld te creëren en anderen voor het uitlenen daarvan rente te berekenen. Het zich particulier toe-eigenen van grond, delfstoffen en genen wordt niet toegestaan. In die samenleving is de BD landbouw een vanzelfsprekendheid. En die samenleving komt, eerst vermoedelijk kleinschalig.

Ik wijs hierop om u hoop te geven dat hulp ook uit een andere hoek dan die van de landbouw en de voedingsindustrie zelf zal komen. Dat u de kiem van de BD landbouw naar die toekomstige economie moet dragen. Dat is uw eerste opgave.

Een tweede opgave ligt in uw rol om de consument bewust te maken van het belang van gezonde voeding. Bewust maken van wat nu onbewust blijft, namelijk van:

- de heling die de aarde elke dag aan ons voltrekt
- de liefde die ons in de natuur als vanzelfsprekend tegemoet komt
- de liefde in onszelf en dat we worden geroepen om die te bevrijden.

De bewuste consument is uw bondgenoot in het vormen van een alternatief voor de grootschalige en mondialiserende landbouw. De BD landbouw heeft een opvoedkundige en communicatieve taak richting consument en producent. Zij moet uit de schaduw naar voren treden de komende tijd. Pas als de BD landbouw niet meer nodig is omdat de reguliere landbouw haar doelen heeft overgenomen is haar missie volbracht.

⁸ <http://sustainablefinancelab.nl/>

⁹ <http://sacred-economics.com/about-the-book/>

Uw derde opgave zie ik in het helen van de bodem en het landschap. Duurzaamheid gaat erom de aarde beter achter te laten dan hoe wij haar aantreffen. Dat kan de BD landbouw concreet laten zien en betrekken in haar communicatiestrategie. Daar schiet de traditionele landbouw ernstig tekort.

Er zijn nog veel meer opgaven die ik niet allemaal zal noemen. Denk aan kwantitatief grotere en kwalitatief betere productie, aan de rol van genetische modificatie hierbij. Ik meen overigens dat genetische modificatie niet per definitie verkeerd hoeft te zijn. De natuur modificeert haar genen voortdurend. Waartoe en hoe wordt deze techniek ingezet, dat zijn vragen die centraal moeten staan.

Maar de belangrijkste opgave is dat de BD landbouw laat zien dat zij een werkelijk alternatief vormt om de wereld te voeden. In een recent boek van het *Platform Aarde Boer Consument* worden acht mythen over voedsel en landbouw die de voorwaarden voor alternatieve landbouw tegenwerken ontkracht.¹⁰ Maar onbesproken blijft nog of de BD- en biologische landbouw in staat zijn om de wereldbevolking te voeden. Dat aantonen is nodig wil deze vorm van landbouw door de conventionele landbouw serieus genomen worden.

En de argumenten voor de mondiale potentie van de biologische landbouw, en de BD landbouw in het bijzonder, zijn voorhanden.

Er zijn drie duidelijke argumenten die de stellingname van spraakmakende hoogleraren van de LUWageningen als Aalt Dijkhuizen en Louise Fresco, - zij stellen dat alleen de grootschalige industriële landbouw de wereld kan voeden -, logenstraffen. Die drie argumenten betreffen de economische winstgevendheid, de voorzieningszekerheid en het mondiale belang van kleinschalige oplossingen. Ik licht ze kort toe:

1. Economisch: De FAO heeft in 2009 een vergelijkende studie uitgebracht naar de winstgevendheid van bedrijven die organische en conventionele landbouwsysteem toepassen.¹¹ Enkele conclusies uit dit onderzoek zijn dat uit verreweg de meeste gevallen blijkt dat organisch boeren economisch meer winstgevend is, ondanks het vaker voorkomen van opbrengst dalingen en dat opbrengsten hoger zijn in geval van stress zoals droogte. Een belangrijke reden voor de hogere winstgevendheid zijn de doorgaans lagere productiekosten. Deze conclusies gelden zowel voor ontwikkelde landen als ontwikkelingslanden.

2. Voorzieningszekerheid: Amerikaanse onderzoekers van o.a. de University of Michigan in Ann Arbor hebben in een studie van 293 gevallen in 2007 aangetoond dat een overstap naar organische landbouw de wereld nu en in de toekomst kan voeden.¹² In de geïndustrialiseerde landen zou de opbrengst 92% zijn van wat de traditionele landbouw levert, in ontwikkelingslanden levert de biologisch elandbouw ca 80% meer op dan de traditionele landbouw. De benodigde inputs zijn in ontwikkelingslanden bij biologisch boeren veel makkelijker beschikbaar dan de kunstmest en bestrijdingsmiddelen die voor industriële landbouw nodig zijn. Ook blijft de bodemkwaliteit en daarmee de weerstand tegen uitdroging en erosie zo beter behouden.

3. Kleinschaligheid: Het derde argument kan niet beter worden verwoord dan zoals onze prinses Máxima dat 2 november j.l. deed op een bijeenkomst van de Rabobank ter

¹⁰ Jacques van Nederpelt, 2012, Acht mythen over voedsel en landbouw, Platform Aarde Boer en Consument, zie www.aardeboerconsument.nl.

¹¹ Noémi Nemes, 2009, Comparative Analysis of Organic and Non-Organic Farming Systems: A Critical Assessment of Farm Profitability.

¹² Catherine Badgley, et al., 2007, Renewable Agriculture and Food Systems, Cambridge Journals, Vol. 22, Issue 02, June, 86-108, zie ook http://journals.cambridge.org/abstract_S1742170507001640.

Met opmaak: opsommingstekens en nummering

Met opmaak: Engels (V.S.)

Met opmaak: Engels (V.S.)

gelegenheid van het VN-jaar voor de Coöperaties.¹³ Volgens haar is de kleinschalige landbouw van 500 miljoen keuterboertjes in ontwikkelingslanden de sleutel voor de voedselzekerheid van de bevolking.

Ik zie de rol van de BD landbouw kort samengevat als wegbereider naar de nieuwe economie, een pioniersstroming die wordt gekenmerkt door het ontvankelijk samenwerken met de natuur, door lokalisering en kleinschaligheid, door vrijheid in plaats van geknecht worden door multinationals, door een moderne vorm van geïnspireerde techniek in dienst van mens en natuur.

Tenslotte wil ik erop wijzen dat op het moment dat de mensheid op het punt staat een sprong in zijn inzicht te maken er altijd verleidingen komen om hem daarvan af te houden. Als verbinding met de krachten in de natuur via de BD preparaten op gang komt introduceert de industrie de kunstmest en bestrijdingsmiddelen. De uitvindingen brengen ons sneller en makkelijker naar ons doel maar langs een weg die ons dreigt te beroven van een geestelijke ontwikkelingsstap. Ten diepste ligt hierin de rol van de BD landbouw: het wakker maken van het scheppende en bevrijdende vermogen in de mens en het ondersteunen met verantwoord voedsel van hen die deze weg willen gaan.

---

¹³ Prinses Máxima: Bankrekening voor 500 miljoen keuterboertjes, 2 november 2012, zie <http://www.plus.nl/nieuws/Maxima-keuterboertjes>.